

Кулачок-Тітова Л. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*

ГІДНИЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ЯК КАТЕГОРІЯ ТА СОЦІАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Норми, які закріплюють право людини на гідний або достатній рівень життя, містяться у багатьох міжнародних нормативних актах з прав людини та конституціях сучасних держав, таке право прямо чи опосередковано закріплене у ряді нормативних актів різної юридичної сили, розглянемо деякі з них.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) – у ч. 1 статті 11 визнає право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Цей міжнародний договір закріплює права *трудолюбивих* на задовільне існування, що повинне бути забезпечене рівнем заробітної плати, і *кожного* на достатній життєвий рівень, який за необхідності підтримується соціальними виплатами. Ці ж положення повторюються пізніше у деяких регіональних міжнародних актах з прав людини.

Європейська соціальна хартія (переглянута) (1996 р.) у частині першій зокрема зазначає, що держави-учасниці повинні забезпечити умови, за яких усі працівники мають право на справедливую винагороду, яка забезпечить достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей. Кожна людина має право на захист від бідності та соціального відчуження. В практиці застосування положень ЄСХ 1996 року «межа пристойності», яка означає, що будь-який заробіток, суттєво менший національної середньої заробітної плати, не може вважатися достатнім для забезпечення гідного рівня життя, була спочатку встановлена на рівні 68%, а потім знизилася до 60%. Якщо сума заробітку менша, необхідна наявність соціальних, сімейних, освітніх та податкових пільг для осіб із низьким заробітком. У будь-якому випадку, якщо заробіток менше половини середньої заробітної плати, така винагорода буде вважатися несправедливою.

Європейську соціальну хартію 1996 року (переглянуту) Україна підписала 7 травня 1999 року та пізніше ратифікувала її, не включивши до списку зобов'язань держави право працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень; право на соціальне

забезпечення; право на медичну та соціальну допомогу та інші. Це, безумовно, знижує рівень соціальних гарантій та відповідальності держави перед особою.

Європейська соціальна хартія 1961 року встановлювала критерії соціального забезпечення на рівні і за переліками соціальних ризиків, визначеними Конвенцією МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 року, яка містить застереження, що «загальна сума допомоги... повинна бути достатня для підтримування здоров'я та належного становища родини отримувача» і наводить розміри допомоги, які визначаються для типового отримувача і становлять від 40% (втрата годувальника, інвалідність внаслідок загального захворювання) до 50% (інвалідність та непрацездатність у зв'язку із трудовим каліцтвом) відсотків від загальної заробітної плати звичайного дорослого робітника (чоловіка), залежно від випадку – некваліфікованого або кваліфікованого, із зазначенням відповідних критеріїв. Переглянута Європейська соціальна хартія 1996 року встановила рівень соціального забезпечення, який орієнтується на Європейський кодекс соціального забезпечення 1990 року. Кодекс містить мінімальні соціальні стандарти, які держави повинні надавати у зв'язку із дев'ятьма соціальними ризиками – хворобою, безробіттям, старістю, трудовим каліцтвом, професійною хворобою, материнством, інвалідністю, втратою годувальника, утриманням дітей. Кодекс висуває вимоги до держав більш високого рівня, ніж 102 Конвенція МОП.

Арабська хартія прав людини (2004 р.), визначає право кожної людини на достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї, а також зобов'язання держав-учасниць щодо справедливого розподілу національного доходу між громадянами. Ст. 14 Американської декларації прав і обов'язків людини (1948 р.) визнає право кожного, хто працює, на таку винагороду, яка буде пропорційна його здібностям та майстерності і забезпечуватиме рівень життя, достатній для нього і його сім'ї. Африканська Хартія прав Людини і Народів (1981 р.) та Загальна Ісламська Декларація прав людини (1981 р.) права на гідний або достатній рівень життя не містять.

Право на достатній рівень життя, як і в міжнародних договорах, в конституціях європейських держав з розвинутими демократичними традиціями та визнанням високим рівнем забезпечення прав людини так само розкривається у двох ракурсах: для трудящих – право на відповідний рівень винагороди за працю, а для інших – на соціальні виплати відповідного (достатнього або гідного) рівня.

Так, Конституція Бельгії (1994 р.) проголошує право кожного на життя, що відповідає людській гідності. Конституція Італійської Республіки (1947

р.) визначає право трудящих на винагороду, що відповідає кількості і якості його праці, та достатню... для забезпечення їм і їхнім сім'ям вільного і гідного існування. А кожен нездатний до праці та позбавлений необхідних засобів до існування, має право на підтримку і допомогу суспільства. У Конституції Королівства Нідерланди (1983 р.) визначається обов'язок державних органів піклуватися про забезпечення засобів до існування та справедливий розподіл багатства. Вони повинні піклуватися про забезпечення населенню достатнього життєвого рівня. Конституція Португалії (1976 р.) зазначає, що всі трудящі мають право: на винагороду, яка відповідає кількості, характеру і якості праці; на організацію роботи в соціальних умовах, що не принижують людської гідності.

Конституція Фінляндії (1999 р.) проголошує, що всі, хто не спроможний добувати собі засоби, необхідні для гідного людини життя, мають право на обов'язкове соціальне забезпечення та піклування. Конституція Швейцарської конфедерації (1999 р.) виступає за те, щоб кожна особа приймала участь в системі соціального захисту, отримувала необхідне піклування про її здоров'я, працездатні могли покривати свої витрати на життя завдяки праці на відповідних умовах, щоб кожна особа була захищена від економічних наслідків віку, інвалідності, хвороби, нещасного випадку, безробіття, материнства, сирітства і вдовства.

На території колишнього СРСР держави, що утворилися після проголошення незалежності, в своїх нових конституціях здебільшого закріпили широкий перелік соціально-економічних прав, у тому числі право на працю, на соціальний захист або соціальне забезпечення та право на достатній або гідний рівень життя.

Так, окрім статті 46 Конституції України (1996 р.), що закріплює право на соціальний захист, стаття 48 зазначає: «Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе та своєї сім'ї, який включає достатнє харчування, одяг, житло. Стаття 7 Конституції Російської Федерації (1993 р.) проголошуючи державу соціальною, конкретизує, що її політика спрямована на створення умов, які забезпечують гідне життя та вільний розвиток людини, але конкретно право на гідний рівень життя не згадується.

Конституція Азербайджанської республіки (1995 р.) зазначає, що «надання допомоги тим, хто її потребує, є в першу чергу обов'язком членів їхніх сімей», але водночас закріплює право кожного на соціальне забезпечення. Конституція республіки Вірменія (1995 р.) закріплює право кожного громадянина для себе і своєї сім'ї на задовільний рівень життя, у тому числі на житло, а також на поліпшення умов життя. Конституція Беларусі (1996 р.) гарантує особам, які працюють за наймом, справедливу

частку винагороди в економічних результатах праці... не нижче рівня, який забезпечує їм та їхнім сім'ям вільне та гідне існування (ст. 42).

Поняття гідного рівня життя досить часто інтерпретується в національних та міжнародних правових документах як «достатній рівень», що, на нашу думку, несе різне змістове наповнення. Видається, що достатній рівень означає наявність «мінімуму достатку», який дає змогу виживати особі або сім'ї. Найбільш часто його співвідносять із забезпеченням прожитковому мінімуму. Власне, саме таке сприйняття реалізується у нормах українського соціального законодавства, зокрема тих, що регулюють порядок надання соціальної допомоги, адже саме відсутність у сім'ї доходу на рівні прожиткового мінімуму є підставою для виникнення права на переважну більшість видів державної соціальної допомоги, а різниця між сукупним доходом сім'ї та відповідним прожитковим мінімумом – основою для визначення розміру, наприклад, допомоги малозабезпеченим сім'ям.

На основі встановленого законом прожиткового мінімуму визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я та освіти. Він, зокрема, є основою для визначення розміру мінімальної заробітної плати та мінімального розміру пенсії. Але прожитковий мінімум в якості соціального стандарту більше підходить для відносин по наданню соціальної допомоги малозабезпеченим особам, а в соціальному страхуванні з метою дотримання соціальної справедливості повинен бути встановлений більш високий рівень соціальних стандартів, інакше «зрівнялівка» демотивує людей до продуктивної праці та особистого росту.

Досить часто поняття «гідне життя» у суспільстві сприймається як морально-етична, а не нормативно-правова категорія, і кожен вкладає своє суб'єктивне сприйняття складових її змісту, виходячи із свого соціального походження, соціального стану, інтелектуального розвитку і життєвих установок.

Гідний рівень життя повинен дістати конкретне закріплення у соціальному законодавстві України та стати орієнтиром для визначення розмірів заробітної плати, пенсії та інших соціальних виплат, які забезпечують існування людини. Дуже важливо, щоб при цьому, з одного боку, дотримувався принцип соціальної справедливості, але, з іншого – не страждала людська гідність. Саме досягнення гідного рівня життя є основною метою соціальної політики держави та загальної системи соціального захисту населення, одним із найважливіших принципів права соціального забезпечення.

Кулачок-Тітова, Л.В. Гідний рівень життя як категорія та соціальне право людини [Текст] / Л. Кулачок-Тітова // Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 р. / Ред.кол.: В.С. Венедіктов, А.М. Куліш, М.М. Бурбика; За ред.: В.С. Венедіктова, А.М. Куліша. - Суми : СумДУ, 2014. - С. 301-305.